

A MAGYAR IRODALOM KÜLÖNÖS JELLEGZETESSÉGEI

(Zsenialitás és őrültség a magyar szellemi életben, IV. rész)

Szirmayné Pulszky Henriette

Ha a magyar irodalmat *mint egészet* kívánjuk áttekinteni, túlnyomórész *ciklotím karaktere* tűnik fel; benne a *líra* érte el legnagyobb kitejtjesedését s mutatja a legnagyobb sokszínűséget. Ezenkívül a magyarság sok kis *realisztikus elbeszélőt és novellistát* szült, különösen *humoristákat*; a régi idők körülményeinek körülírása, a történelmi anekdoták terén kényelmes dőzsölés jellemezte mind Jókait, mind Mikszáthot s a kisebb elbeszélőket. Ezzel szemben a magyar regények *ötlettartalma* igen csekély; hiányzik a „roman a these”, mely a francia irodalomban oly nagy helyet foglal el. Egyáltalán feltűnő a magyaroknál a *filozófia iránti tehetség hiánya*; nemcsak hogy nem indult ki önálló filozófiai irányzat magyar embertől s nem jött létre magyar földön filozófiai iskola, hanem *korábbi idők*ből sem ismerünk olyan magyar filozófust, aki kivándorolt s külföldön működött volna, ahogy *festőkkel* történt. (Lásd később.) A *drámai költészet*, mely erős kompozíciós tehetséget és tiszta problémafelvetést igényel, ugyancsak *feltűnően gyengén képviselteti magát Magyarországon*. Az egyedüli tragédia, mely klasszikusnak számít, *Katona József Bánk bánja* (1814), mely Shakespeare egyértelmű hatása ellenére is egész önálló, maradandó jelentőségű alkotás.¹

A *gyors hangulatváltozások* ilyen gazdagsága, mely a líra sokféleségét meghatározza, a *realizmusra irányuló hajlam és a humorista véna* – másfelől pedig a *filozófiai talentum, továbbá a zárt kompozíció és drámai felépítés iránti tehetség hiánya, egészében tekintve a magyar néplélek egyértelműen ciklotím jellegzetességére utal*.

---

¹ Katonáról lásd *Dr. Lénárth Edith*: „A tehetség lélektana” című dolgozatát a „Tehetségproblémák” című kötetben, Budapest, 1931. Katona fejlődési vonala *tipikusan skizotím*: hirtelen felívelés fiatalkorban, aztán alkotási képtelenség; a *Bánk bánt* 23 évesen írta s utána semmit sem hozott létre. Ezért Dr. Lénárth Edith *Uhladdal állítja párhuzamba*. Katona, aki Kecskeméten született, ügyvéd volt szülővárosában; szélütésben halt meg. Életéről keveset tudunk; sosem kötött házasságot.

A tudós költő, *Babits Mihály*, a magyar irodalomról írott esszéjében² felteszi a kérdést: Milyennek látszik a magyar irodalom a *külső* szemlélő számára? Amit e kérdés megválaszolásaként kifejt, oly frappáns módon *támasztja alá véleményünket a magyar irodalom mint egész ciklotim sajátosságáról* (noha a ciklotim kifejezés akkortájt még egyáltalában nem volt ismert), hogy ezt a nagyon tanulságos passzust idézni szeretném³:

„Kérdezzük tehát először: melyek azok a benyomások, az éghajlat és föld benyomásai, melyekből a magyar irodalom levegője szükségképp szövődik, s mennyiben adtak ezek irodalmunknak egész külön, egyéb népek irodalmától *eltérő színeket*? Magyarország földje vidékenként rendkívül különböző, és éghajlatát is a legszeszélyesebb, átmenetek nélküli változatosság jellemzi. Ehhez képest népünk képzeletvilága is gazdag és sokszínű, *kedélyvilága mozgalmas és edzett*. A magyar irodalom rendkívül gazdag képekben és mesékben, s nálunk nincsenek is, vagy csak a legújabb idők városi költészetében akadnak halvány költők. Nálunk alig van nagy költő, sőt a kisebbek között sem sok, akinek csak egy húrja, egy hangulata lenne. *Lírikusaink végtelen gazdagok hasonlatokban, mint Petőfi; színekben, mint Vörösmarty; képekben, mint Arany*⁴; regényíróinkat a mese rendkívüli intenciója és változatossága jellemzi, mégpedig nemcsak *Jókait*, aki e szempontból a világirodalomban páratlan, hanem például *Mikszáthot, Gárdonyit, Jósikát, Keményt, sőt Eötvöst is*. Csak össze kell hasonlítanunk egy magyar lírikust például Leopardival, egy magyar regényírot például Flaubert-rel, azonnal érezni fogjuk az invenció *természetes* gazdagságának és változatosságának fölényét még az átlagos magyarnál is, bármennyire törekszik is pótolni a külföldi esetleg, mint Flaubert, e hiányt a művészi tanulmány eszközeivel. Éghajlatunk benyomásai és történetünk viszontagságai szerencsésen táplálták fel e gazdagságra Keletről hozott fantáziánkat.

De a benyomások gazdagságával, konkrétságával és változatosságával nem mindig áll arányban a mélységük. (Ezzel érdemes összevetni a ciklotim és skizotim temperamentum közötti különbségről mondottakat.) „A magyar, hozzá szokva a viszontagságokhoz, éppen az a lélek, akinek egy s más *katonadolog*: föl se vesz holmi kis karcolásokat. Ép és edzett. Az átöröklött edzettség, a kiállt bajok, a hangulatnak minduntalan átélt változásai, a táj maga, mely a tér-

² „*Magyar irodalom*”, az „Irodalmi Problémák” című kötetben, Budapest, 1917.

³ Természetesen Babits eredeti szövegét közöljük a magyar fordításban, mind Babits, mind Szirmay-Pulszky kiemelésével. Szirmay-Pulszky igen szabadon bánt Babits szövegével fordítás és szerkesztés tekintetében egyaránt. E felületesség mellett nem látszott indokoltnak minden kiemelésnél utalni arra, kitől származik. A Babitstól idézett részek a következő helyen találhatóak: Belia György, szerk.: Babits Mihály. Esszék, tanulmányok. Első kötet. Budapest 1978, 386–389. és 396–397. old. A teljes tanulmány ui., 359–420. old. (a fordító megjegyzése)

⁴ Vö. Kretschmer: „Körperbau und Charakter.„ p. 210, a ciklotimek képi kifejezésre való hajlamáról.

ben, az időjárás, mely az időben oly sűrűn hozza a meglepetéseket, kiegészítve ismét egy rest keleti faj szemlélődő természetét, *valami fölényes bölcsességet*, valami okos és igénytelen *nil admirari*t szűrtek le e nép lelkében régtől fogva, mely apró érzelmek túlságosan szubtilis elmélyítését mindig megakadályozta. A szenvedélyek gyakran minuciózus ábrázolása nem hiányzik ugyan irodalmunkban, de maga ez ábrázolásnak majdnem állandóan objektív jellege bizonyos értelmi fölényre vall az érzelmekkel szemben, melyet más irodalmakban csak sokkal ritkábban találhatunk. Ez az *objektív józanság* érték is lehet (például Aranyánál, Keménynél), de egészben véve mégis irodalmunk egy hiányát jelenti. Valamely érzelmenek egészen elmélyített, szubtilis és belső ábrázolására alig mutathat példát a magyar költészet. Még a szentimentalizmus korában is, csak össze kell hasonlítanunk *Fannyt Wertherrel*, látni fogjuk, mennyire megmaradt a józanságnak ez a kissé kemény magva Kármánnál (aki különben az érzelmi átengedésnek még ily fokát is csak nőben tudja elképzelni, ami szintén jellemző).” Valójában magyar ember mint Werther teljességgel elképzelhetetlen. „*A magyar regény egészen az újabb időkig* (egészen Mikszáthig, Gárdonyiig, sőt MórícZ Zsigmond Sáraranyáig) *inkább az invenció és cselekvés gazdagságával, a színek élénkségével, az alakok változatosságával és élethűségével tündökölt, mint az érzelmi ábrázolások mélységével vagy éppen szubtilitásával*. A közönség ezt a változatosságot és élénkséget meg is kívánja, és az érzelmi szubtilitásoktól (mely azt és főleg a cselekvés gyorsaságát gátolná) visszariad. Evvel függ össze a magyar regény nagy könnyűsége és technikai kitudósége is, hogy annyira *olvastatja magát*: aminek Jókaiban és Mikszáthban klasszikus példái vannak. De hiszen a jó átlagot is csak össze kell hasonlítani a külföldi átlaggal: a magyar közönség olvasmányaival szemben élénkség, gyorsaság, változatosság szempontjából sokkal nagyobb igényekhez szokott, sokkal jobban el van kényeztetve, mint bármely külföldi irodalom publikuma. Sok, külföldön híres mű nálunk nem tudna érvényesülni *unalmassága miatt*.

Ez, látjuk, előny is, de hiba is.

A hangulatok e nagy változatossága és csekély kimélyítettsége leghátrányosabb a drámára, ahol éppen az emberi érzelmek és szenvedélyek mély és belső ábrázolása lenne a fontos, s maga a szigorú forma kevés csapongást, kevés szín- és cselekvésbeli változatosságot enged meg. Valóban, a dráma inkább intenzív, mint extenzív műfaj; a magyar költészet szelleme pedig extenzív. Ehhez képest irodalmunkban a dráma van leggyengébben képviselve, s ami van, az is inkább a technikai virtuozitásnak remeke. A *vígjáték*, és pedig a cselekvésben, fordulatokban gazdag helyzetvígjáték, a magyar költészetben sokkal magasabb fejlődési fokot ért el, mint a komolyabb drámai műfajok. Így volt ez már *Kisfaludy Károlynál*, így *Szigligetinél*, így *Csikynél*, így van *Molnár Ferencnél* is. Ezenkívül fejlettebb volt nálunk a romantikus dráma, a helyzettragédia, melynek oly előkelő képviselője is van, mint Vörösmarty. Ezekkel az okfejtésekkel össze kell vetni *Kretschmer* testfelépítés és karakter című művének A

zsenik című fejezetében a drámai tehetségről szóló részt, ami kizárólag skizotimekre jellemző.

Amit a regényről és a drámáról mondtunk, ugyanaz áll a lírára is: a benyomások, színek, hangulatok végtelen sokféleségével, de aránylag csekély mélységével találkozunk itt is. Így a magyar líra tipikus műformája a *dal*, a csapongó, könnyű, nem nagyon mély, de annál változóbb kedélyállapotok röpké kifejezője.” (Ez a – főképpen korábbi – lírai termés *átlagára* érvényes, ami a virágzását élő népdalhoz csatlakozva fejlődött körülbelül a XVIII. Század óta. Az első népies hangú dalokat Csokonai írta.) „Ellenben a magyar líra tipikus alakja *Petőfi*, impresszionizmusával, könnyedségével, bizonyos egészséges, vidám objektivitással s *edzett kedélyével, mellyel a hirtelen és bőven és pompásan fölszűtt benyomásokon oly könnyen ismét túlteszi magát.*” (Vesd össze ezzel a ciklotim jelleget!)

„A benyomásokban való nagy bőség s a velük szemben tanúsított edzettség gyökere irodalmunk feltűnő realizmusának is, annak a konkrétságának, mellyel a külvilág benne megjelenik. A magyart egész karaktere inkább ezer és ezer részlet megfigyelésére, apró benyomás felvételére, mint egy-egy való rágódásra teszi képessé, inkább környezete szemlélésére, mint lelkének kimélyítésére utalja.” Ez teljes mértékben találó a *ciklotim* sajátosságra nézve. „Így irodalmunk színei inkább külsők, mint belsők: de maga az a rendkívüli élesség és világosság, amellyel ezeket a színeket, a *környezet* színeit visszaadja, maga ez a realizmus, mindenél inkább nemzeti különbséget, nemzeti vonásokat jelent, a nemzeti környezet vonásait. Szkepszise nem cinizmus, hanem józanság. Nem cinikus keserűség, hanem józan, jóindulatú, fölényes humor. *A híres magyar humor; irodalmunk egyik fővonása* tulajdonképpen ilyen flegmatikus parasztbölcsesség: a nyugodt szemlélődőnek fölénye a cselekvővel szemben. Nem csúfolódik, nem is irigykedik, mint már népek humora; sokat látott, tudja, hogy sok minden „nem érdemes”: de azért csak szeretettel mosolyog a világon, azokon, kik törrik magukat: mint a tapasztalt férfi a bohó gyermekben.”

Gyakran hangzik el Magyarországon a panasz, hogy irodalmunk külföldön kevésbé ismert, és alig méltatják figyelemre; úgy véljük, e fejtegetésekkel és véleményekkel megtaláltuk rá a *magyarázatot*: éppen az irodalom e *túlnyomórészt ciklotim jellege*. Hátrányos az a körülmény, hogy erőssége a lírában van, ami nehezen vagy egyáltalában nem fordítható, s az idegenektől mint a jellegzetesen magyar temperamentum eredeti kifejeződése igen távol esik. Továbbá a realista és humoros miniatűrfestészetre esik a hangsúly, ami azonban a külföldi publikumot, mely nem ismeri s nem érti az előképeket és az ábrázolt körülményeket, nem is ragadhatja meg. Ehhez járul még sok író történeti ábrázolás iránti előszeretete, a nemzeti múlthoz való affektív kötődésük, ami a modern olvasó számára további hátrányt jelent. Ezzel szemben, mint mondtunk, a magyar regények és elbeszélések *ötlettartalma* általában nagyon csekély, az irányregény szinte teljesen hiányzik, s éppen ennek van nagy visszhangja, még hogy-

ha irodalmilag kisebb értékű is, amennyiben a felvetett probléma nem veszítette aktualitását. Egyszóval: *a magyar irodalomban hiányzik a skizotim beütés, a tiszta és éles problémafelvetés iránti tehetség és hajlam.* (Kivéve az e tekintetben magányos *Madáchot*.) Elég összehasonlítani a kortársakat, *Aranyt* és *Dosztojevszkijt*, vagy *Jókait* és *Tolsztojt* (akik csaknem egykorúak voltak), s világossá válik a *magyarok hiányossága az aktuális ötletek terén*, s a nemzeti hagyományokhoz való túlságosan erős affektív kötődésük hátrányos volta. Ady lírája pedig, mely tárgyal aktuális problémákat, aligha ültethető át más nyelvre. A norvég is nehezen elsajátítható nyelvű kis nép; ám legnagyobb költőjük, *Henrik Ibsen*, mégis meghódította a világot, mivel darabjaiban a legélesebben ábrázolta és tárgyalta *kora* családi életének és társadalmának az összes problémáját és kérdését, s értette, miként kell fontos, új megoldásokat felkínálni. Ezt a szellem az, ami a magyar irodalomban mindig is hiányzott, mindenekelőtt *a faji meghatározottságú, elsősorban ciklotim természet* következményeképpen, s ez az oka annak, hogy a magyar irodalom az általános érdeklődésnek mindedig csak keveset nyújthatott.

Zay Balázs fordítása